

Üleliiduline

POLIITILISTE JA TEADUSALASTE TEADMISTE LEVITAMISE ÜHING

A-17346

7

LOENGUTE SARI
„NÕUKOGUDE VÄLISPOLIITIKA“

MAJANDUSTEADUSTE DOKTOR
G. A. DEBORIN

**NÕUKOGUDE RIIGI ESIMESED
RAHVUSVAHELISED AKTID
JA TEMA VÄLISPOLIITIKA
VÄLISMAISE INTERVENTSIOONI
JA KODUSÕJA AASTAIL**

EESTI NSV
POLIITILISTE JA TEADUSALASTE TEADMISTE LEVITAMISE ÜHINGU
VÄLJAANNE

RK „POLIITILINE KIRJANDUS“ • TALLINN 1949

A-11346
7

ÜLELIIDULINE
POLIITILISTE JA TEADUSALASTE TEADMISTE LEVITAMISE ÜHING

LOENGUTE SARI
„NÕUKOGUDE VÄLISPOLIITIKA“

MAJANDUSTEADUSTE DOKTOR
G. A. DEBORIN

NÕUKOGUDE RIIGI ESIMESED
RAHVUSVAHELISED AKTID
JA TEMA VÄLISPOLIITIKA
VÄLISMAISE INTERVENTSIOONI
JA KODUSÕJA AASTAIL
(AASTAD 1917—1922)

(SARJA 2. LOENG)

EESTI NSV
POLIITILISTE JA TEADUSALASTE TEADMISTE LEVITAMISE ÜHINGU
VÄLJAANNE

RK „POLIITILINE KIRJANDUS“ TALLINN 1949

Loengutesaalis Moskvas peetud avaliku
loengu stenogramm

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

8320

ARHIIVKOGU

Nõukogude riigi välispoliitika juhtivad põhimõtted

Oma olemasolu esimestest päevadest alates pidi noor Nõukogude vabariik praktiliselt lahendama keerukaid riikliku ülesehitustöö probleeme. Nende probleemide lahendamist hõlbustas Lenini ja Stalini poolt tehtud hiiglaslik teoreetiline töö. Esmakordselt formuleerisid Lenin ja Stalin sotsialistliku riigi välispoliitika juhtivaid põhimõtteid juba enne Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu. Loonud õpetuse nõukogude riigist ja sotsialismi võidust ühel maal, rajasid Lenin ja Stalin seega Nõukogude riigi välispoliitika teaduslikud alused. See poliitika erineb põhimõtteliselt kapitalistlike riikide välispoliitikast. Vastukaaluks viimasele määravad Nõukogude riigi välispoliitikat mitte imperialistlike rühmade omakasupüüdlilikud huvid, vaid töötavate hulkade, kogu nõukogude rahva huvid.

Nõukogude välispoliitika põhiülesandeks on võitlus sotsialistliku riigi tugevdamise ja meie maa vajaliku kaitse kindlustamise eest ning samuti tema kaitsmine imperialistide kallale tungi vastu. Nõukogude välispoliitika võitleb niisuguste rahvusvaheliste tingimuste loomise eest, mis soodustaksid sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise lõpuleviimist ja järk-järgulist üleminekut kommunismile.

Nõukogude riigi välispoliitika on järelikult maailmas esimese tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi tugevdamise poliitika, rahvaste vahel rahu säilitamise ja meie maa riiklike huvid kindla kaitse poliitika.

Nõukogude välispoliitika on printsiipaalne ja teaduslikult põhjendatud. Ta on nõtkes ja taktikaliselt tark.

Meie maa välispoliitika arvestab teravate vastuolude olemasolu mitmesuguste kapitalistlike riikide vahel ja kasutab neid Nõukogude riigi võitluses rahu eest. Nende vastuolude ja nende vastuolude tekkimise hoolikas uurimine on Nõukogude riigi välispoliitika eduka teostamise vajalikuks tingimuseks.

Nõukogude Liidu välispoliitikale on võõrad igasugused koloniaalsed ja territoriaalsed nõudlused. Nõukogude riik rajab oma vastastikused suhted teiste riikidega leninlik-stalinliku rahvuspoliitika alustele, oma kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest võitlevate rahvaste täieliku üheõiguse ja abistamise põhimõtetele.

Nõukogude valitsus lähtub oma välispoliitikas leninlik-stalinlikust

rahvaste enesemääramise õiguse põhimõttest, mis näeb ette isegi eraldumist ja iseseisva riigi moodustamist. Nõukogude riik on seda põhimõtet alati järjekindlalt praktikas teostanud. Just see põhimõte on kindlustanud NSV Liidu vankumatu tugevuse ja monoliitsuse ning nõukogude rahvaste suure sõpruse.

Nõukogude diplomaatialt nõutakse võrratut osavust ja tarkust. Otsustavat osa Nõukogude riigi välispoliitika edukal teostamisel etendasid alati Lenini ja Stalini geniaalne juhtimine, nende sügav põhimõttelisus, olukorra teaduslik analüüs ja jõudude täpne arvestus, suurim nõtkus ja manööverdamisoskus, mehisus, vastupidavus ja raudne tahe püstitatud ülesande teostamisel. Kõik põlvkonnad õpivad Nõukogude riigi välispoliitiliste ürituste najal tema juhtide Lenini ja Stalini tarkust ja materialistlikku dialektikat, kes meisterlikult lahendasid kõige keerukamaid rahvusvahelisi probleeme.

Noorele Nõukogude riigile pärast Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu kujunenud rahvusvaheline olukord oli raske ja ebasoodne. Nõukogudemaa ei omanud ainustki temale sõbralikku riiki. Ta oli igast küljest vaenlastest ümber piiratud. Interventsiooni ja Kodusõja peaorganisaatorid, Entente'i riikide valitsused, püüdsid Nõukogude riigi vastu välja astuda ja tegutseda ühise rindena, ajades tema kapitalistliku ümberpiiramise ja blokeerimise poliitikat. See kapitalistliku maailma ühine rinne oli organisatsiooniliselt vormistatud Entente'i Kõrgema Nõukogu näol, mis oli nõukogudevastaste sõjakäikude staabiks. „Vene küsimus“ jäi kogu aeg 1919. aasta Pariisi rahukonverentsi ja ta juhtivate organite päevakorda, kes töötasid välja plaane võitluseks Nõukogude riigi vastu. Ka Rahvasteliidu tegevus oli nõukogudevastane juba selle olemasolu algusest peale.

Kodanlik maailm ei piirdunud ainuüksi Nõukogude riigi majandusliku blokeerimisega: Nõukogude Venemaa isoleeriti ka diplomaatiliselt. Venemaale akrediteeritud diplomaatiline korpus oli jõuks, kes organiseeris kontrrevolutsiooni. Kodanlikud võimud pidasid kinni ja areteerisid Nõukogude diplomaate ja konsulaatide esindajaid välismaal. Kapitalistlike riikide valitsused jätkasid suhtlemist vana Venemaa saadikutega. Varsti hakkasid need valitsused üksteise järel katkestama diplomaatilisi suhteid Nõukogude Venemaaga. 1918. aasta lõpuks ei jäänud ainustki riiki, kes oleks säilitanud diplomaatilisi suhteid Nõukogude riigiga.

Kodanlik ajakirjandus ja kodanlikud poliitikategelased ei varjanud oma võidurõõmu sel puhul. Silmas pidades kodanliku maailma tavalist praktikat ja mineviku ajaloolisi kogemusi, võrdsustasid nad diplomaatiliste vahekordade purustamise poliitilise isoleerimisega. Interventsiooni organisaatorid olid veendunud, et nad on isoleerinud Nõukogudemaa välismaailmast, on vältinud tema revolutsioneerivat mõju massidele ning et neil õnnestub salaja, rahvaste teadmata ja ilma suurema kärata

uputada Nõukogude vabariiki verre. Järgnevad sündmused näitasid, et need Nõukogude riigi vaenlaste lootused olid täiesti ekslikud. Need nurjusid tervenisti ja täielikult. Kodanlik maailm osutus jõuetuks oma katsetes poliitiliselt isoleerida Nõukogudemaad.

Olles vaenlaste rõngast ümber piiratud, ümbritsetud rinnetest, maetud püssirohusuitsu ja üle elades loendamatud raskusi, köitis Nõukogude vabariik kogu progressiivse inimkonna erilist tähelepanu. Juba tema olemasolu ja võitluse fakt, Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu fakt, Nõukogude valitsuse esimesed korraldused, Nõukogude Venemaa rahvaste kangelaslik võitlus interventide ja valgekaartlaste vastu — kõik see avaldas määratu suurt revolutsioneerivat mõju töötavale rahvale piiri taga, leidis tema keskel laialdast vastuka ja ning tõstis Nõukogudemaad prestiiži ja autoriteeti. Kapitalistlike riikide töölisklass pidas energilist võitlust nõukogudevastase sõja ja interventsiooni organiseerijate vastu. Tõde Nõukogude Venemaast osutus tugevamaks kõigist interventide poolt tema vastu tarvituselevõetud võitlusvahendeist. Tõde Nõukogude riigist ja tema poliitikast tungis üle traataedade ja kaitsekraavide, üle merede ja ookeanide, mööda kõiki teid.

Suhtlemiseks piiritaguste maade ja nende rahvastega võttis Nõukogude valitsus tarvitusele täiesti uued, seninähtamatud võtted. Ta andis oma dekreedid ja läkitused edasi raadio kaudu, adresseerides neid: „Kõigile! Kõigile!“, saatis rahvastele kirju ja deklaratsioone; ta kasutas üksikute demokraatlike ühiskondlike ja poliitiliste tegelaste vahetalitust, seades nende ette küsimuse rahust ja Entente'i nõukogudevastase sõjategevuse lõpetamisest ning paljastades väsimatult interventide tegevust ja sebitsusi.

Sel kombel, hoolimata kõigist imperialistide jõupingutustest püstitada hiinamüüri Nõukogude Venemaa ja muu maailma vahele, ei ole ükski riik inimkonna ajaloos omanud niivõrd laialdasi rahvusvahelisi sidemeid kui noor Nõukogude vabariik, kelle diplomaatilised suhted kodanlike riikidega olid ametlikult katkestanud sõja- ja interventsiooni-organisatorid.

Sel ajajärgul seisis Nõukogude välispoliitika peaülesanne vaenlaste võitmiseks vajalike tingimuste loomises. Nõukogude välispoliitika pidi kergendama meie vapral Punaarmeele lahendada interventide ja valgekaartlaste purustamise, nendest Nõukogudemaad vabastamise ning meie kodumaa vabaduse ja rahvusliku sõltumatuse kaitsmise ajaloolist ülesannet. Selleks oli tarvis mobiliseerida kapitalistlike riikide avalikku arvamist võitluseks nõukogudevastase interventsioonipoliitika vastu, lõhestada vaenlaste leer, takistada neil laiendada oma osavõtu ulatust sõjas Nõukogude riigi vastu ning kasutada kõiki võimalusi ühe või teise riigi väljaastumiseks sõjast Nõukogude Venemaaga ja temaga rahu sõlmimiseks.

Leninliku rahudekreedi tähtsus

Nõukogude riik pakkus püsivalt rahu kogu maailmale. Ta esitas väsimatult oma rahuettepanekuid, mis olid suunatud imperialistliku sõjapoliitika ja sõjalise riisumise vastu. Nõukogude valitsus nõustus astuma rahuläbirääkimistesse, üheaegselt kahjutuks tehes imperialistide katseid kasutada neid läbirääkimisi Nõukogude riigi orjastamiseks. Neis tingimustes tegi Nõukogude riik vajaduse korral ka diplomaatilisi järeleandmisi selleks, et võita aega rahulikuks hingetõmbeks. Kasutades imperialistidevahelisi vastuolusid sundis Nõukogude riik kodanlikke maid, kes võitlesid mitte üksnes Nõukogude Venemaa vastu, vaid ka omavahel, taganema nende ühisest nõukogudevastasest poliitikast.

Nõukogude välispoliitika alused olid esmakordselt välja arendatud ja avaldatud Lenini poolt kirjutatud rahudekreedis. Selle dekreeidi võttis II Ulevenemaaline Nõukogude Kongress vastu 1917. aasta 25. oktoobri ajaloolisel õöl ja see anti raadio kaudu edasi üleskutsena kõigile sõdivaile rahvastele ja nende valitsustele.

Rahudekreet sisaldas imperialistliku sõja hukkamõistmist. Ta algas ettepanekuga viivitamata alustada läbirääkimisi õiglase, demokraatliku, anneksioonideta ja kontributsioonideta rahu sõlmimiseks ning imperialistliku sõja lõpetamiseks. „Käesoleva sõja jätkamist selleks,“ öeldakse dekreedis, „kuidas jaotada tugevate ja rikaste rahvaste vahel nende poolt vallutatud nõrgad rahvused, peab valitsus suurimaks kuriteoks inimkonna vastu . . .“¹

Rahudekreedis oli antud anneksioonide olemuse klassikaline määrang, nende anneksioonide tingimusteta hukkamõistmine oli bolševistliku rahvaste enesemääramisõiguse põhimõtte edasiarendamine. „Valitsus mõistab anneksiooni või võõraste maade vallutamise all väikese või nõrga rahvuse igasugust liitmist suure või tugeva riigi külge ilma selle rahvuse täpselt, selgesti ja vabatahtlikult avaldatud nõusoleku ja soovita, sõltumata sellest, millal see vägivaldne liitmine on teostatud, sõltumata ka sellest, kuivõrd arenenud või mahajäänud on vägivaldselt liidetav või asjaomase riigi piirides vägivaldselt hoitav rahvas. Sõltumata lõpuks ka sellest, kas see rahvas elab Euroopas või kaugeis ookeanitagustes maades.“²

Nõukogude rahudekreet kutsus üles kaotama saladiplomaatia, mis oli vastuolus töötava rahva huvidega ja mida aeti nende seljataga, paljastades selle diplomaatia olemust tsaarivalitsuse ja Ajutise Valitsuse salalepingute avaldamisega. Nende salalepingute sisu kuulutati tingimusteta ja otsekohe tühistatuks.

¹ V. I. Lenin, Valitud teosed, kd. II, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946. lk. 179.

² V. I. Lenin, Valitud teosed, kd. II, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn, 1946. lk. 178.

Lõpuks pani Nõukogude valitsus ette sõlmida viivitamata vaherahu vähemalt kolmeks kuuks, millise aja kestel kavatseti rahuläbirääkimised lõpule viia.

Nõukogude valitsus toonitas, et ta ei pea oma ettepanekuid ultimatiivseiks ja nõustub läbi vaatama ka teisi rahutingimusi.

Leninlikul rahudekreedil oli määratu suur rahvusvaheline tähtsus. See dekreet kuulutas välja Nõukogude välispoliitika alused, näitas tema põhimõttelist erinevust kodanlike riikide välispoliitikast ja esitas töötava rahva huvidele kõige enam vastavad ettepanekud. Rahudekreet kuulutas välja lahkulöömise imperialismist, rahvaste vabastamise röövsõjast, rahvavaenuliku diplomaatia likvideerimise, võõraste maade anastamise poliitika hukkamõistmise ja kaotamise, rahvusliku vabaduse ja sõltumatuse tunnustamise, andes esmakordselt inimkonna ajaloos tõeliselt demokraatliku rahu üksikasjalise programmi.

Selle asemel, et vastata II Ulevenemaalise Nõukogude Kongressi ettepanekutele, rakendasid kodanlikud valitsused kõik jõupingutused selleks, et varjata rahudekreedi sisu rahvaste eest. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidule Venemaal vastasid kodanlikud valitsused esialgu omapärase „vaikimise vandenõuga“. Kui aga enam ei olnud võimalik rahvaste eest revolutsiooni fakti varjata, alustasid kodanluse müüdavad sulerüütliid noore Nõukogude riigi vastu pidurdamatut ja ohjeldamatut laimukampaaniat. Sellest ajast peale said vale ja laim kapitalistliku maailma ideoloogilise võitluse peamisteks meetoditeks Nõukogude riigi vastu. „Ei ole sellist valet ega laimu,“ ütles Lenin, „mida nad ei saadaks Nõukogude võimu vastu. Praegu võib öelda, et kogu Inglise-Prantsuse ja Ameerika ajakirjandus on kapitalistide käes—aga tal on raha jalaga segada —, et ta tegutseb nagu üks mees selleks, et surnuks vaikida tõde Nõukogude Venemaast, selleks, et levitada valet ja laimu meie vastu.“¹

Nõukogude välispoliitika põhialused rõhutatud rahvaste suhtes olid esitatud Lenini ja Stalini kirjutatud ja nende allkirjadega avaldatud dokumentis. See oli 5. detsembril 1917 avaldatud „VNFSV Rahvakomissariide Nõukogu läkitus kõigile Venemaa ja Ida töötavatele muhameedlastele“. Nõukogude valitsus pöördus muhameedlaste kui rõhutatud rahvaste kõige arvukama osa poole, kelle arv ulatus sadadesse miljonitesse. Läkituses muhameedlastele leidsid hiilgavaima väljenduse leninlik-stalinliku rahvuspoliitika põhimõtted ning selles olid eriti rõhutatud Nõukogude valitsuse ja rõhutatud rahvaste vastastikuste suhete põhiline erinevus imperialistlike riikide kolonisaatorlikust poliitikast.

Läkitus Venemaa ja Ida töötavatele muhameedlastele algas teadaandega sotsialistliku revolutsiooni võidust Venemaal, mis hävitas kapi-

¹ V. I. Lenin, Teosed, kd. XXIII, lk. 269.

talistliku röövimise ja vägivalda. „Silmas pidades neid suuri sündmusi,“ kirjutasid Lenin ja Stalin, „pöördume me teie poole, Venemaa ja Ida töötavad ja rõhutatud muhameedlased.“¹ Läkitus kutsus üles Venemaa muhameedlasi, tatarlasi, kirgiise ja usbekke, tšetšene ja Kaukaasia mägirahvaid oma rahvusliku elu vabale ja takistamatule korraldamisele ning oma rahvusliku kultuuri ja riikluse arendamisele liidus ja sõpruses Venemaa rahvastega, kes kaitsevad kõigi meie maa rahvaste õigusi kui ka omaenda õigusi tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude võimuga.

Läkitus informeeris Ida muhameedlasi — pärslasi ja türklasi, araablasi ja hindusid —, et Nõukogude riik heidab jäädavalt kõrvale imperialistliku vägivallapoliitika rahvaste kallal ning rajab nüüdsest peale oma vastastikused suhted Ida rahvaste ja riikidega vastastikuse austamise, sõpruse ja üheõiguluse alustele.

Bresti rahuleping

Nõukogude Venemaa välispoliitika tähtsaimaks ülesandeks sel ajajärgul oli rahu sõlmimine. Oli vaja maa välja kiskuda imperialistlikust sõjast ja võita aega rahulikuks hingetõmbeks. Pikaleveninud imperialistlikust sõjast ja mõisnike ning kapitalistide kiskjalikust peremehetsemisest laostatud maa vajas rahu. Laialdased rahvahulgad, eriti paljumiljonilised soldatite armeed, janunesid rahu järele, mis sai nende palavamaks unistuseks. Rahu oli vajalik nõukogude võimu kindlustamiseks, Punaarmee loomiseks, laostuse ja nälja likvideerimiseks ning üleminekuks sotsialistlikule ülesehitustööle. Oli tarvis kõrvale juhtida meie maad ähvardava imperialistliku Saksamaa röövjõukude sissetungi reaalse hädaoht.

Nõukogude valitsuse võitlus rahu eest oli seega ka võitluseks riigi sõltumatuse eest. Sõlmida rahu ja välja astuda imperialistlikust sõjast tähendas purustada imperialistliku sõltumuse köidikud, mis sidusid kõiki sõdivaid maid üheks veriseks tomбуks, see tähendas uue peatüki alustamist meie maa ajaloos. Tarvis oli võita aega rahulikuks hingetõmbeks, et asuda rahvusliku sõltumatuse avarale teele. „Separaatrahu sõlmides“, kirjutas Lenin, „vabaneme suurimal määral, mis **käesoleval momendil võimalik**, mõlemast vaenulikust imperialistlikust rühmast, kasutades nende vastastikust vaenu ja sõda — mis raskendab nende sobingut meie vastu —, kasutame seda, saades teatavaks ajaks vabad käed sotsialistliku revolutsiooni jätkamiseks ja kindlustamiseks.“²

¹ Oktoobrirevolutsiooni dekreedid, Partizdat, 1933, lk. 135.

² V. I. Lenin, Valitud teosed, kd. II, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 217.

Nõukogude valitsus rakendas kõik jõupingutused selleks, et saavutada üldist rahu ja imperialistliku maailmasõja lõpetamist. Kuid Entente'i keeldumine ühinemast rahuläbirääkimistega sundis Nõukogude valitsust astuma separaatse rahu läbirääkimiste teele keiserliku Saksamaaga ja tema liitlastega.

Juba Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni eelõhtul oli Entente valmis revolutsiooni vältimiseks ning kodanlastest ja mõisnikest koosneva Ajutise Valitsuse päästmiseks nõustuma Venemaa väljaastumise-ga sõjast. Briti saadik Venemaal Buchanan jutustab oma memuaarides, et tema oli veidi aega enne Oktoobrirevolutsiooni saatnud Londonisse järgmisesisulise telegrammi: „Minu arvates seisab meile veel jäänud ainuõige tee selles, et anda Venemaale tagasi tema sõna ja öelda rahvale, et saades aru, kuidas ta on kurnatud sõjast ja desorganisatsioonist, mis on lahutamatu seotud suure revolutsiooniga, jätame me tema enda otsustada, kas ta tahab saada Saksamaa poolt esitatud tingimustel rahu või jätkata võitlust koos liitlastega.“

Pärast Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu Entente'i suhtumine Venemaa sõjast väljaastumisse muutus. Entente ei tahtnud anda rahu Nõukogude Venemaale. Nõukogude valitsuse vaenlased olid veendunud, et Nõukogude riigi sõda saksa imperialismiga põhjustab nõukogude võimu kokkuvarisemise. Seepärast õhutasidki Entente ja Venemaa kodanlus energiliselt Nõukogude Venemaad sõja jätkamisele Saksamaaga. Kõik kontrevolutsioonilised jõud ühinesid ühe nõudmise ümber — jätkata sõda iga hinna eest. Paadunud monarhistid, kadetid, sotsialistid-revolutsionäärid ja menševikud nõudsid sõja jätkamist Saksamaaga, nähes selles nõukogude võimu kukutamise vahendit. Neide liitlasteks olid trotskistid ja buhhaarinlased. Need kodumaa reeturid ründasid ägedasti leninlik-stalinlikku rahupoliitikat.

Reetur Trotski ajas nurja läbirääkimised Brestis. Rikkudes kõige jämedamalt partei direktiive, Lenini ja Stalini direktiive, teatas ta sakslastele 10. veebruaril 1918, et ta ei kirjuta rahulepingule alla, kuid et Nõukogude Venemaa sõdima ei hakka ja demobiliseerib oma armee. Tegelikult kutsus ta saksa rööv vallutajad sisse tungima Nõukogude maale. Raske on kujutleda midagi veel alatumat kui see reetmine.

Trotski keeldumine rahulepingule alla kirjutamast vabastas saksa imperialistide käed. 18. veebruaril tungisid nad Nõukogude riigile kallale, kuulutades avalikult kogu maailmale oma kavatsusest tükeldada Venemaa neljaks koloniaalseks „riigiks“: Ukrainaks, Lõuna-Ida Liiduks, Suur-Veneks ja Siberiks.

Kuid saksa intervendid sattusid peagi Nõukogude valitsuse poolt äsja formeeritud, oma kodumaad kangelaslikult kaitsvate Punaarmee väeosade otsustavale vastupanule. Narva ja Pihkva all, samuti Ukrainas andis noor Punaarmee vaenlasele võimsa löögi ja peatas tema edasiliikumise. Neil lahingupäevil 1918. aastal, raskeis lahinguis saksa

röövallutajatega, tule ja raua katsumustes sündis Punaarmee. 23. veebruar — päev, millal saksa vägedele anti vastulöök, — sai Punaarmee sünnipäevaks.

Saksa valitsus nõustus rahu tegema. 3. märtsil 1918 kirjutati alla rahulepingule ühelt poolt Nõukogude Venemaa, teiselt poolt Saksamaa, Austria-Ungari, Türgi ja Bulgaaria vahel röövallutajate poolt meile esitatud raskeil tingimustel.

Kirjutanud alla rahulepingule saksa kiskjatega, sai Nõukogude Venemaa rahuliku hingetõmbeaja hädavajaliste ülesannete lahendamiseks ja võimaluse alustada ühiskondlike vahekordade sotsialistlikku ümberkorraldamist.

Lenin toonitas, et rahuleping on noore Nõukogude riigi jõudude kogumise abinõuks. „On naeruväärne mitte tunda sõja ajalugu,“ ütles ta, „mitte teada seda, et rahuleping on jõudude kogumise abinõu... Mõned mõtlevad nagu lapsed: kirjutasin alla lepingule, järelikult müüsin end saatanaale, läksin põrgu. See on lihtsalt naeruväärne, kui sõja ajalugu räägib täiesti selgelt, et rahulepingule allakirjutamine kaotuse korral on jõudude kogumise abinõu.“¹

Lenini ja Stalini ennustus, et Bresti rahutingimustel pole pikka iga, läks täielikult täide. Pärast Wilhelm II keisririigi kokkuvarisemist tühistati Bresti rahuleping Ülevenemaalise Täidesaatva Keskkomitee 13. novembri 1918 otsusega.

Rahu Saksamaaga oli Nõukogude välispoliitika geniaalseks strateegiliseks manöövriks. „Sellise strateegia siht on“, õpetab seltsimees Stalin, „aja võitmine, vaenlase laostamine ja jõu kogumine uueks üleminekuks pealetungile.“²

Nõukogude riigi välispoliitika Entente'i kolme sõjaretke ajajärgul

Saksa sissetung oli nõukogudevastase interventsiooni esimeseks vaatuseks. Peatselt arenes Entente'i riikide relvastatud interventsioon, millest võtsid osa Inglismaa, Prantsusmaa, Ameerika Ühendriigid, Jaapan ja rida teisi riike.

Entente alustas interventsiooni ettevalmistamist 1917. aasta novembris. Juba siis arutati „vene küsimust“ Entente'i Kõrgema Nõukogu istungeil Pariisis. Arutluse käigus ilmnesis lahkkelid Prantsuse ja Inglise valitsevate ringkondade vahel. Prantsuse imperialistid ei võinud leppida oma sõjalise reservi kaotamisega, milleks neile oli tsaari-Venemaa, kes etendas nii suurt osa sõjas Saksamaa vastu. Nad ei võinud leppida oma kapitalimahutuste kaotamisega Venemaal ja püstitasid oma eesmärgiks kapitalismi taastamise Venemaal. Prantsuse imperia-

¹ V. I. Lenin, Teosed, kd. XXII, lk. 334.

² J. Stalin, Leninismi küsimusi, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1945, lk. 51.

listid, pimestatud nõukogude võimu vihkamisest, nõudsid visalt prantsuse imperialismist sõltuva monarhistliku Venemaa uuesti jaluleseadmist.

Suur-Britannia imperialistlike poliitikategelaste, Nõukogude riigi õelamate vaenlaste seast paistis eriti silma Suur-Britannia sõjaminister Winston Churchill, „suurim Nõukogude Venemaa vihavaenlane“. ¹ Kogu sõjalise välisinterventsiooni ajajärgul jäi Inglismaa Nõukogude riigi vihaseimaks vaenlaseks. Mõningail juhtudel, lähtudes ühtedest või teistest arvestustest, etendasid inglise poliitikategelased „rahuloojate“ osa ja loovutasid esimese koha interventsiooni organiseerimises oma prantsuse kolleegidele. Lenin ütles inglise imperialistide kohta: „Kui saksa röövlid on püstitanud rekordi oma sõjalise arveteõiendamise metsikuses, siis inglased löid rekordi mitte ainult kokkuröövitud asumaade arvus, vaid ka oma vastiku silmakirjalikkuse rafineerituses.“ ²

Inglise poliitikategelased, kartes, et prantsuse imperialismi nõukogudevastase plaani teostumine tugevdab tema positsiooni briti imperialismi kahjuks, taotlesid Venemaast vägivaldselt lahutada tema kõige tähtsamad koostisosad. Nad tegid Entente'i Kõrgemas Nõukogus ettepaneku võtta Nõukogude riigilt ära sõe, metalli, nafta ja tehniliste kultuuride poolest rikkad piirkonnad, samuti lõigata ära kõik väljapääsuteed meredele, s. o. lõplikult likvideerida Venemaa kui riik. Inglise saadik Pariisis lord Berthy kirjutas: „Kui meil ainult õnnestub saavutada iseseisvust Saksamaaga piirnevaile puhverriikidele Idas, s. o. Soomele, Poolale, Eestile, Ukrainale jne., niipalju kui neid õnnestuks aga vabritseerida, siis, minu arvates, kõik muu võib käia kuradile ja keeda omaenda mahlas.“

Inglismaa saavutas, et tema plaan võeti liitlaste Kõrgemas Nõukogus vastu. 23. detsembril 1917 võeti vastu otsus Nõukogude territooriumide jaotamise kohta „tegevustsoonideks“. Inglismaale anti Nõukogude Taga-Kaukaasia, Kesk-Aasia, Põhja-Kaukaasia ja riigi põhjaosa Murmanskist Uuralini; Prantsusmaale — Ukraina, Bessaraabia ja Krimm.

1918. aasta kevadel hakkas Entente'i riikide sõjaline interventsioon Nõukogude riigi vastu arenema suures ulatuses. Igast küljest hiilisid „tsiviliseeritud“ röövlid-intervendid Nõukogudemaa piiride juurde ja tungisid bandiitlikult, ilma sõda kuulutamata temale kallale. Käsikäes interventidega tegutsesid nende agendid ja palgasõdurid — valgekaartlased.

Pärast Saksamaa sõjalist lüüasaamist ja kapituleerumist ei leidnud Entente'i riigid midagi paremat, kui kasutada oma hiljutist vaenlast uue sõja huvides, sõjas Nõukogude Venemaa vastu. Saksamaa teenis kannuseid liitlasriikide ees oma nõukogudevastase poliitikaga. Tema tege-

¹ V. I. Lenin, Teosed, kd. XXV, lk. 415.

² V. I. Lenin, Teosed, kd. XXIII, lk. 180.

vus sel ajajärgul meenutas šaakali käitumist, kes järgneb suurele kisk-jale, lootes tema saagi jäänustele. Saksa ajalehed kutsusid üles sõja-käigule Moskva ja Petrogradi vallutamiseks. Nad kirjutasid, et Entente peab loobuma oma võidust Saksamaa üle ja temaga ühinema nõukogudevastastes eesmärkides. Ajaleht „Kreuzzeitung“ kirjutas: „Ainult tugev Saksamaa võib olla kaitsemüüriks bolševistliku liikumise vastu. See võitlus on üldiseks põhimõtteks, mis võib ühendada Entente'i ja Keskriike.“

Entente andis nõusoleku saksa vägede jätmiseks nende poolt okupeeritud Nõukogude maade piiridesse. Sellest kõneldi poolte vahel alla-kirjutatud vaheahu tingimustes. Hoolimata Saksamaa sõjalisest kaotusest ja tema kapituleerumisest pidi nõukogude rahvas relvade jõul vabastama oma maa-alad vihatud saksa ikkete. 1918. aasta lõpus tuli saksa röövvallutajail häbiga põgeneda Nõukogudemaalt. Punaarmee ja nõukogude partisanid olid nende peajõud purustanud ning nende viletsad riismed välja kihutanud.

Ka hiljem kasutasid intervendid saksa militariste Nõukogude riigi vastu. 1919. aasta kevadel nõudsid nad Saksa valitsuselt abi nõukogude võimu lämmatamiseks Baltimaades. Saksa imperialistid võtsid selle ettepaneku rõõmuga vastu. Suurte ohvrite hinnaga uputasid nad verre nõukogude võimu Baltimaades. Selle „võidu“ vilja kasutasid inglise imperialistid, kes allutasid endale Baltimaad — Eesti, Läti ja Leedu —, samuti Soome, ja moodustasid neis riikides Inglismaast sõltuvad valitsused.

Pärast Türgi sõjalist lüüasaamist ja kapituleerumist kiirustasid Entente'i riigid kasutama väinu oma sõjalaevastiku ja dessantvägede üleviimiseks Mustale merele. Varsti ilmus sinna Entente'i sõjalaevastik, sõjalaevastik, kes maandas interventide väed Musta mere äärsele Ukrainale, Krimmi ja Kaukaasia rannikule.

Relvastatud välisinterventsiooni ja Kodusõja aastail rakendas Nõukogude valitsus aktiivset välispoliitikat, kasutades kõiki võimalusi interventide leeri lõhestamiseks, võitluseks nende purustamise eest ja rahu kindlustamiseks.

Aastail 1918—1919 pöördus Nõukogude valitsus korduvalt Entente'i riikide poole rahuettepanekutega, milledes samal ajal täie selgusega paljastati interventide tegevust, kes olid sõda kuulutamata ja mingeid nõudmisi esitamata kallale tunginud. Nõukogude valitsuse kirjas Ameerika konsul Pull'ile öeldakse: „Inglise-prantsuse relvastatud jõud tungisid meie territooriumile, vallutasid vägivallega meie linnad ja külad, saatsid laiali meie töölisorganisatsioonid, vangistasid neist osavõtnuid ja ajasid neid välja kodudest ilma igasuguse põhjuse, mis võiks õigustada niisuguseid röövellikke tegusid. Sõda kuulutamata ... alustati meie vastu vaenulikku tegevust ja asuti riisuma meie rahvuslikku omandit. Meie suhtes ei peeta silmas mingit õiglust

ega mingeid seadusi, mida tunnustavad need, kes saatsid need sissetunginud väed meie vastu . . . Meie suhtes peetakse võimalikuks puupaljaks riisumist: Need rahvad, kes ei kuulutanud meile sõda, tegutsesid meie vastu kui barbarid . . . Kas Te võiksite meile selgesti öelda, mida tahab meilt Suur-Britannia? Kas on Suur-Britannia eesmärgiks kõige populaarsema valitsuse hävitamine, millist maailm kunagi on näinud, ja nimelt — kehvikute ja talupoegade nõukogusid? Kas on tema eesmärgiks kontrrevolutsioon? . . . Või mõtleb ta vallutada mõned teatavad linnad või territooriumid?“¹

Kodusõja ja interventsiooni tingimustes ning keerukas rahvusvahelises olukorras kasutas Nõukogude valitsus võitluses rahu eest iga väiksematki võimalust ja iga kõhklemist imperialismi leeris. Hinnates Nõukogude valitsuse poolt selles suunas tehtud tööd ja märkides selle tulemusi ütles Lenin: „Sõja rahu eest me viisime läbi erakordse energiaga. See sõda annab suurepäraseid tulemusi. Sellel võitlustandril tegutsesime me kõige paremini, igal juhul mitte halvemini kui Punaarmee tegevusväljal . . .“²

Imperialistide leeris valitsevate vastuolude ärakasutamise geniaalsel leninlikul taktikal oli suur tähtsus võitluses Nõukogude riigi võidu kindlustamise eest. „ . . . Me suutsime vastu pidada ja suutsime võita“, toonitas Lenin, „ennekuulmatult võimsat Entente'i riikide liitu, mida toetasid meie valgekaartlased, ainult sellepärast, et nende riikide vahel ei olnud mingit ühtsust. Me suutsime võita senini ainult sügavaimate tülide tõttu imperialistlike riikide hulgas . . .“³

Kõige kaugenägelikumad Suur-Britannia poliitikategelased, isegi kangekaelsete Nõukogude riigi vaenlaste seast, kahtlesid väga võimaluses saavutada võitu Nõukogude Venemaa üle. Inglise peaminister Lloyd-George oli mitte väiksem sõja ja interventsiooni pooldaja kui Churchill. Kuid erinevalt viimasest nägi Lloyd-George, millised raskused seisavad interventide teel. Oma kahtlemisest teatas ta isegi parlamendi kinnisel istungil. Ta rääkis sellest, kui raske on sundida inglise vägesid osa võtma interventsioonist. „Meie armee“, kinnitas Lloyd-George, „on valmis minema mistahes maailmaossa võitluseks vabaduse eest, kuid teda ei saa veenda selles, et bolševismi mahasurumine on sõda vabaduse eest.“ Ärritatult rääkis Lloyd-George nõukogude sõdurite kangelaslikkusest ja viidates mineviku ajaloolistele kogemustele märkis, et „Venemaa on maa, kuhu on väga kerge sisse tungida, kuid mida on väga raske võita. Teda pole välismaised vaenlased veel kunagi võitnud, kuigi sinna on palju kordi sisse tungitud. See on maa, kuhu on kerge sisse minna, kuid kust on väga raske välja pääseda.“

¹ Uusima aja rahvusvaheline poliitika, II osa, 1926. a., lk. 162—163.

² V. I. Lenin, Teosed, kd. XXV, lk. 102.

³ V. I. Lenin, Teosed, kd. XXVI, lk. 7.

Punaarmee esimesed võidud interventide ja valgekaartlaste üle tugevdasid kõhklust Entente'i leeris. 1919. aasta jaanuaris tegi Lloyd-George ettepaneku Koltšakile, Denikinile, Millerile, Judenitšile, samuti ka Ukraina ja Kaukaasia kontrrevolutsiooniliste „valitsuste“ esindajale, Nõukogude Venemaaga kokku leppida „mõjusfääride piiritlemise üle“. Selle plaani eesmärk seisis selles, et kindlustada seda, mis oli juba saavutatud nõukogudevastase interventsiooni protsessis, ja takistada „ühtse jagamata Venemaa“ moodustumist. Teisiti öeldes, see oli Nõukogude Venemaa tükeldamise plaan reaks üksikuiks riikideks. Pole kahtlust, et Lloyd-George'i ettepanekuid olid esile kutsunud mitte ainult tema vihavaen Nõukogude Venemaa vastu, vaid ka Inglise-Prantsuse lahkeliid.

Seejärel viis Lloyd-George läbi Entente'i Kõrgemas Nõukogus ja Pariisi rahukonverentsi „Kümne Nõukogus“ otsuse konverentsi kokkukutsumise kohta rahutingimuste väljatöötamiseks ja sõja lõpetamiseks. Lloyd-George'i idee järgi pidid sellest konverentsist osa võtma peale Entente'i riikide kõik Venemaa territooriumil „faktiliselt eksisteerivad“ valitsused, s. o. nii Nõukogude valitsus kui ka mitmesugused valgekaartlaste „valitsused“. Imperialistid lootsid, et nad võivad läbirääkimiste teel saavutada Venemaa tükeldamist. Nõukogude valitsuse läbirääkimistest loobumise korral aga vabastavad nad oma käed sõjalise interventsiooni laiaulatuslikuks teostamiseks.

Kodanlikud poliitikud kartsid, et Nõukogude delegatsiooni saabumine mõnda Euroopa riiki võib esile kutsuda rahva poolehoiu demonstratsioone Nõukogude riigi suhtes. Seepärast oli otsustatud konverents kokku kutsuda ühel väheasustatud saartest kusagil Venemaa territooriumi läheduses. Entente'i Kõrgem Nõukogu valis selleks Marmara meres asetsevad Prinsi saared.

Eelseisva konverentsi üksikasjad arutati läbi Pariisi rahukonverentsil loodud „Kümne Nõukogus“. Wilsoni nimel kuulutati raadio kaudu konverentsi kokkukutsumisest Prinsi saartele. Ent Nõukogude valitsusele otseselt kutset ei saadetud. Imperialistid tahtsid ilmselt Nõukogude Venemaa kutsumist konverentsile siduda tingimusega, et tema kohustub täitma kõik Entente'i nõudmised. Nõukogude valitsus taipas seda manöövrit. Ootamata ametlikku kutset, teatas Nõukogude valitsus 4. veebruaril 1919, et ta on valmis osa võtma konverentsist kodanlike valitsuste soovide läbiarutamiseks ning on valmis rahu huvides tegema neile järeleandmisi laenude ja sõe- ning metsakontsessioonide andmise küsimuses.

Nõukogude vastus tõmbas imperialistide arvestustest kriipsu läbi. Wilson teatas, et „bolševikud nõustusid (osa võtma konverentsist — G. D.), kuid nõustusid ettekavatsetult solvaval kombel“. See Wilsoni ärritus oli Nõukogude diplomaatia edu selgeks tunnistuseks.

Konverents Prinsi saartel jäi siiski pidamata. Tema nurjumise pea-

miseks põhjuseks oli Prantsusmaa vastuseis, kes kutsus valgekaartlasi üles mitte nõustum'a konverentsi kokkukutsumisega. Sel ajal jõudis ettevalmistus Entente'i esimeseks sõjaretkeks juba lõpule, ja ta peameeste hulgas tekkis uuesti veendumus, et nõukogude võimu Venemaal võib kiiresti kukutada. Varsti kuulutas Entente'i Kõrgem Nõukogu Prantsusmaa pealekäimisel Koltšaki „kogu Venemaa ülemvalitsejaks“. Väljavaade nõrgendada Prantsuse positsioone Euroopas ja saavutada Nõukogude riigilt kasulikke majanduslikke järeleandmisi, õhutas ikkagi veel Inglismaad läbirääkimistele. Sellest olid huvitatud ka Ameerika Ühendriigid, kes pidevalt otsisid Euroopas kasulikke kapitalipaigutuse alasid. Läbirääkimisteks Moskvasse oli Lloyd-George'i nõusolekul Ameerika Ühendriikide esindajana komandeeritud Bullit, kes oli Ameerika delegatsiooni informatsiooniosakonna ülem kontrrevolutsiooni organiseeriva keskuse osa etendaval Pariisi rahukonverentsil. Bulliti reis toimus ranges saladuses Prantsuse valitsuse eest. Reisi eesmärgiks oli tingimuste väljaselgitamine, millistel Nõukogude valitsus nõustub sõlmima rahu.

Bullitit saatsid Ameerika ajakirjanik Lincoln Stephens ja Ameerika Ühendriikide sõjalaure kaastööline Petit, kelle ülesandeks oli kaitsta delegatsiooni bolševistliku mõju eest. Kuid hoolimata kõigist Ameerika laure jõupingutustest, pöördus Stephens tagasi Ameerika Ühendriikidesse Nõukogude Venemaa veendunud sõbrana. Juba pärast esimesi Stephens'i esinemisi keelas Ameerika Ühendriikide riigidepartemang tal oma reisimuljete jutustamise.

Nõukogude valitsus astus läbirääkimistesse Bullitiga. Lenin võttis isiklikult Bulliti jutule. Läbirääkimiste ajal koostati rahulepingu projekt. Lepingu peamised tingimused olid järgmised:

1. Kõik de facto eksisteerivad valitsused Venemaal säilitavad võimu neile kuuluvail territooriumidel, välja arvatud juhud, kus rahvad, kes asuvad neil territooriumidel, ise soovivad vahetada valitsust.

2. Nõukogude riigi majanduslik blokaad lõpetatakse ja seatakse uuesti jalule vastastikused kaubanduslikud suhted.

3. Pärast kokkuleppele allakirjutamist kutsutakse viivitamata ära kõik välismaised sõjaväed Venemaalt ja nõukogude vastaste valitsuste sõjaline abistamine lõpetatakse.

4. Venemaa ja Soome valitsused vastutavad endise impeeriumi finantsiliste kohustuste eest.

Bullitiga koostatud lepinguprojekti eesmärgiks oli kasutada vastuolusid nõukogudevastastest interventsioonist osavõtjate vahel selleks, et kätte võita rahu. Nõukogude valitsus oli valmis kalli hinnaga end lahti ostma imperialistidest, et ainult saada rahuliku, sõltumatu sotsialistliku ülesehitustöö võimalust. „... Meie“, ütles Lenin, „kirjutasime ärimehel kombel alla kõige raskemaile rahutingimustele ja ütlesime: „Liiga kallis on meile meie tööliste ja soldatite vere hind; meie maksime teile kui

kaupmeestele rahu eest ränga tribuudi hinnaga; me oleme nõus raske tribuudiga, ainult et säilitada tööliste ja talupoegade elu.“¹

Nõukogude valitsus oli arvamisel, et nende rahutingimustega ta võib nõustuda ainult siis, kui intervendid ei laienda oma sõjaliste operatsioonide ulatust. Seepärast oligi esitatud tähtaeg — kuni 10. aprillini 1919, millise aja jooksul Nõukogude valitsus oli nõus alla kirjutama rahulepingule neil tingimustel.

Viibinud Moskvas 8. kuni 14. märtsini 1919, pöördus Bullit tagasi Pariisi, kus andis lepinguprojekti üle Lloyd-George'ile ja Wilsonile. Selleks ajaks oli nõukogudevastane sõjaretk täiesti ette valmistatud ja pidi algama lähemal ajal. Bulliti missioonile ei omistatud seepärast tema algatajate poolt üldse tähelepanu. Mõne päeva pärast esitati Lloyd-George'ile Inglise parlamendis küsimus, mida ta võib öelda Bulliti reisi ja läbirääkimiste kohta bolševikega. Lloyd-George pettis parlamenti, vastates, et ta Bulliti reisist midagi ei tea, kuna see olevat „Bulliti enda isiklik algatus“. Seega süüdistati Bullitit, Nõukogude riigi verivaenlast, omavolilistes läbirääkimistes bolševikega. Wilson keeldus Bullitit vastu võtmast. Protesti märgiks läks Bullit erru, teatades, et Lloyd-George'i käitumine on „kõige silmapaistvam avaliku arvamise petmise juhus, võib-olla, kõige jultunum, mida ma üldse tean.“ Hiljem pöördus Bullit uuesti tagasi diplomaatilisse teenistusse ja käitus purutagurlasena, Nõukogude Liidu õela, raevuka vaenlasena.

Prantsuse valitsus sai teada Bulliti läbirääkimistest Moskvas. Teda vihastas äärmiselt salamissiooni fakt, mille Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid olid organiseerinud oma liitlaste — Prantsusmaa teadmata. Vahekorrad nõukogudevastastest sõjaretkest osavõtjate vahel halvensid, mis vastas Nõukogude riigi huvidele.

Nõukogude valitsusel ei õnnestunud 1919. aastal jalule seada rahulikke suhteid kapitalistlike riikidega. Rahu oli tarvis kätte võidelda relvajõuga. Kuid Nõukogude valitsuse rahupoliitika etendas suurt osa. Ta kindlustas Nõukogude riigile kapitalistlike riikide rahvahulkade poolehoidu, nõrgendas interventide usku nende poolt kavatsetud sõjaretkede edukusse, laostas vaenlase leeri ja ajas teravaks Entente'i riikide vaheliseid vastuolud.

1919. aasta kevadel asusid intervendid ja valgekaartlased Nõukogude riigi vastase laiaulatusliku sõjaretkes plaani teostamisele. See oli esimene Entente'i sõjaretk.

Seltsimees Stalin iseloomustab Entente'i esimese sõjaretkes sõjalist ja poliitilist olukorda järgmiselt: „Too oli kombineeritud sõjaretk, sest selles oli ette nähtud Koltšaki, Denikini, Poola, Judenitši ning Turkestanis ja Arhangelskis asuvate inglise-vene segaväesalkade ühine pealetung, kusjuures sõjaretkes raskuspunkt asus Koltšaki tegevuspiirkonnas.

¹ V. I. Lenin, Teosed, kd. XXIV, lk. 603.

Sel ajajärgul asub ühtne ja üksmeelne Entente avaliku interventsiiooni seisukohal: Lääne töölisliikumise nõrkus, Nõukogude Venemaa vaenlaste rohkus ja täielik usk võidusse Venemaa üle võimaldasid Entente'i ninameestele praktiseerida varjamatu interventsiiooni jultunud poliitikat.¹

Nõukogude Venemaa purustas Entente'i esimese sõjaretke. Maailma-ajaloolises ulatuses oli demonstreeritud nõukogude korra vastupidavust, tagala ja armee ühtsust, nõukogude tööliste, talupoegade ja punaarmeele patriotismi, nende ustavust oma Nõukogude isamaale. Punaarmee võidud vaimustasid Lääne ja Ida töörahvast, laostasid interventide armeed ja õõnestasid Entente'i ühtsust.

Interventide lüüasaamine Entente'i esimesel sõjaretkel sundis neid muutma taktikat, hoiduma välismaiste armeede suurte jõudude rakendamisest ja opereerima peamiselt tegelikult olemasolevate vene kontr-revolutsiooni jõududega, samuti ka väikeste, suurtest kodanlikest riikidest täielikult sõltuvate riikide jõududega, jättes enda kätte kõigi sõjaooperatsioonide juhtimise, varustamise ja finantseerimise. Suurt osa üleminekul varjatud interventsiioonile etendas revolutsioonilise liikumise arenemine kapitalistliku maailma suurriikides. Need olidki Entente'i teise, samuti kombineeritud sõjaretke iseloomustavamaiks erinevusteks. „... Võitluse käigus“, kirjutas Seltsimees Stalin, „hakkas välja kujunema uus kombinatsioon, uus, varjatud relvastatud vahelesegamise vorm, tõsi küll, keerulisem kui avalik vahelesegamine, kuid see-eest „tsiviliseeritud“ ja „humaansele“ Entente'ile „mugavam“. Me mõtleme Rumeenia, Galiitsia, Poola, Saksamaa ja Soome kodanlike valitsuste Nõukogude Venemaa vastu suunatud liitu, mille imperialism on kiiruga kokku klopsinud ... Isegi Saksa valitsus ... kaotanud elementaarsemagi eneseväärtustunde, mangus enesele välja õiguse osa võtta ristsõjast sotsialismi vastu ... sama Entente'i huvides! ... Nii on imperialism relvade täristamise poliitikalt, avaliku interventsiiooni poliitikalt sunnitud üle minema maskeeritud interventsiiooni poliitikale, väikeste ja suurte sõltuvate rahvaste sotsialismivastasesse võitlusse kiskumise poliitikale.“²

Churchill jäi üheks nõukogudevastase interventsiiooni peaorganisatoriks ka Entente'i teise sõjaretke ajal. Ta hooples avalikult — ja sellest olid saadetud telegrammid kogu maailmale —, et on organiseeritud neljateistkümne rahva sõjaretk Nõukogude Venemaa vastu ning et uueks aastaks toob see sõjaretk võidu Venemaa üle. Churchill eksis ka seekord rängasti oma arvestustes. „Neljateistkümne riigi“ sõjaretk löödi tagasi ja selle organiseerijad olid häbistatud.

¹ J. V. Stalin, Teosed, kd. 4, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1948, lk. 313.

² J. V. Stalin, Teosed, kd. 4, RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1948, lk. 239—241.

Nõukogude valitsus, purustades intervente ja valgekaartlasi, pakkus visalt rahu väikestele riikidele, kes võtsid osa nõukogudevastasest sõjaretkest Entente'i huvides. See poliitika andis tulemusi. 2. veebruaril 1920 sõlmiti rahuleping Nõukogude Venemaa ja Eesti vahel. See rahuleping purustas interventide poolt loodud poliitilise blokaadi rõnga. Lenin omistas sellele lepingule määratu suure tähtsuse: „Rahu Eesti-maaga“, ütles ta, „on aken, mida vene töölised on raiunud Lääne-Euroopasse, see on ennekuulmatu võit ülemaailmse imperialismi üle ...“¹

Nõukogude-Eesti leping kutsus esile segaduse ja hämmelduse Entente'i leeris. Liitlaste Kõrgem Nõukogu võttis vastu otsuse, milles öeldi, et Entente ei soovita interventsioonist osavõtvaile riikidele astuda diplomaatilistesse suhetesse Nõukogude Venemaaga. Kuid sellest Entente'i vahelesegamisest hoolimata leppisid Leedu ja Läti ning nende järel ka Soome kokku meie maaga rahulepingute sõlmimiseks.

Teise Entente'i sõjaretke lõppemisega alanud üürike hingetõmbeaeg oli varsti katkestatud. 1920. aasta kevadel algas kolmas Entente'i sõjaretk.

Kõigi sõja-aastate kestel olid valgepoolakad Nõukogude riigi viha-seimaiks vaenlasteks. Panide Poola astus välja kui inglise-prantsuse imperialismi käsik. Tema valitsevad ringkonnad arendasid grandioosete territoriaalsete vallutuste plaane Nõukogude riigi arvel. Isegi Pariisi rahukonverentsi poolt loodud poola asjade komisjon ei pidanud võimalikuks toetada neid plaane. Komisjon määras kindlaks Poola idapiiri 8. detsembril 1919. a. avaldatud eri deklaratsiooniga. Poola piirijoon, mis sai nimetuse „Curzoni liin“, ei rahuldanud poola röövvallutajaid, kes eeldasid, et inglise-prantsuse imperialistid ei keeldu nende valdusse jätmast laialdasi Nõukogude maa-alasid autasuna sõjaretke eest noore Nõukogude riigi vastu.

Tunginud reetlikult kallale Nõukogudemaale, okupeerisid poola röövvallutajad osa Nõukogude Ukrainast, sealhulgas ka Kiievi. Ühtlasi alustas Krimmis pealetungi parun Wrangel. Vastuseks Poola pealetungile kihutas Punaarmee, alustanud pealetungi kogu rindel, vaenlaste väed Nõukogudemaalt välja. Sõda oli kandunud vaenlaste territooriumile.

Punaarmee edusammud erutasid tugevasti Entente'i riikide valitsusi. See seletus asjaoluga, et lõök Poolale oli lõögiks Versailles' süsteemi nõukogudevastasele suunale, ja samuti sellega, et Poola esines kui inglise-prantsuse imperialismi käsik. Viimased ruttasid appi oma pankroteerunud käsikule. Rahvusvaheline ajakirjandus kisendas vajadusest „kaitsta Euroopat bolševismi eest“. Liitlasriikide konverentsil oli otsustatud anda Poolale igakülgset abi. Varssavisse saadeti inglise-

¹ V. I. Lenin, Teosed, kd. XXV, lk. 23.

prantsuse sõjaline missioon eesotsas Prantsuse kindralstaabi ülema kindral Veygand'iga. Londonisse saabunud Nõukogude kaubanduslikule delegatsioonile teatas Lloyd-George: „Teie sõjaväed lähenevad Varssavile — see on ainuke, mis huvitab praegu Inglismaad; ta on väljaastumiseks valmis, kolme päeva pärast on laevastik teotsemiseks valmis“. 4. augustil 1920 esitas Inglise valitsus formaalse ultimaatumi otsese sõja ähvardusega.

Inglise valitsuse ultimaatum oli bluff. Inglismaa eelistas pärast aastail 1918—1919 saadud õppetunde end otseselt mitte tülisse segada ja sõidida võõraste kätega. Teisest küljest ajas inglise tööliste nõukogudevastasele poliitikale vastuseisimine nurja kõik Lloyd-George'i valitsuse katsed laiendada nõukogudevastase sõja rinnet.

Hoolimata tema poolt alustatud vastupealetungist nõustus Poola valitsus rahu tegema. 12. oktoobril 1920 sõlmiti Riias esialgne Nõukogude-Poola rahuleping. Nõukogude riigi piire parandati, võrreldes nendega, mille kohta Nõukogude valitsus oli varem kokku leppinud läbirääkimistel Poolaga. „See näitab teile veel kord,“ toonitas Lenin, „et kui Nõukogude valitsus teeb oma ettepanekud rahu suhtes, tuleb tema sõnadesse ja avaldustesse tingimata suhtuda tõsiselt, vastasel korral juhtub nii, et me pakume rahu halvematel tingimustel, kuid saame selle rahu parematel tingimustel.“¹ Kuid neis tingimustes ei õnnestunud kaitsta Lääne-Ukrainat ja Valge-Venemaad valgepoolakate vastu, keda toetasid inglise-prantsuse imperialistid. Need ukrainlaste ja valge-venelaste asustatud territooriumid langesid poola rõõvvalutajate-imperialistide käppade vahele.

Pärast Poola lüüasaamist osutas Entente Wrangelile veelgi tõhusamat abi, kuid see ei päästnud ka teda purustamisest. 1920. aasta lõpuks viis Punaarmee sõja meie kodumaa Euroopa-osas võidukalt lõpule. Ees seisis veel jaapani interventide väljakihutamine Kaug-Idast, kus interventsioon oli eriti pikaajaline.

Kaug-Ida vabastamine

Võitluses Kaug-Ida vabastamise eest jaapani rõõvvalutajaist etendas eriti tähtsat osa Nõukogude diplomaatia, kes kasutas ära Jaapani-Ameerika vastuolusid.

Jaapani interventsiooni eesmärgiks oli Nõukogude Venemaa küljest Primorje ja kogu Kaug-Ida ärakiskumine ja vallutamine. Jaapani imperialistid kavatsesid nende Nõukogude riigi territooriumide arvel luua mandril oma koloniaalriiki. Kuid ka ameerika imperialistid ihaldasid Nõukogude Kaug-Ida ja mõlgutasid mõtteid selle omastamisest. Teisest küljest kartsid Ameerika Ühendriigid Jaapani tugevnemist. Seepärast

¹ V. I. Lenin, Teosed, kd. XXV, lk. 412.

saatsid koos Jaapani interventidega ka ameerika intervendid oma väed Kaug-Idasse. Mõlemad riigid — Ameerika Ühendriigid ja Jaapan — püüdsid oma valdusse haarata Nõukogude maad, samal ajal teineteist valvsalt silmas pidades, et üks ei ennetaks teist.

Rahvaliikumise arenemine Ameerika Ühendriikides Nõukogude Venemaa kaitsmise loosungite all sidus ameerika imperialistide käed ja raskendas nende nõukogudevastast tegevust. Ameerika propaganda ei viitanud teatamast, et Ameerika Ühendriikide interventsiooni ainsaks eesmärgiks olevat vastutötamine Jaapanilg Nõukogude Kaug-Idas. Kuid alates sellest hetkest pidi jaapani röövvalutajate väljakihutamine kindlustama ka ameerika okupantide väljakihutamise.

Vastuolude tõttu Ameerika Ühendriikide ja Jaapani vahel kartis viimane Vene Kaug-Idas välja astuda territoriaalsete vallutamiste avaliku programmiga. Jaapani imperialistid eelistasid maskeerida oma kavatsusi kinnitustega, nagu oleks nende ainsaks eesmärgiks „võitlus demokraatia eest, kuid Nõukogude vastu“, ja ulatuslikult ära kasutada oma igasuguseid paadunud valgekaartlase ataman Semjonovi taolisi agente.

Üheks tähtsamaks Nõukogude valitsuse välispoliitika ülesandeks oli Ameerika Ühendriikide ja Jaapani vaheliste vastuolude ärakasutamine selleks, et vältida sõja laienemist Jaapaniga. „Jaapaniga sõda pidada“, ütles Lenin, „me ei või, ja me peame tegema kõik selleks, et katsuda mitte ainult emaldada sõda Jaapaniga, vaid kui võimalik, toime tulla ilma sõjata, sest arusaadavalt põhjusil ei ole see meile praegu jõukohane.“¹

Selleks, et vältida sõda Jaapaniga Nõukogude vabariigile ebasoodsais tingimustes ja koguda jõudusid jaapani interventide väljakihutamiseks Kaug-Idast, võeti tarvitusele manööverdamise taktika. 1920. aasta jaanuaris loodi Kaug-Idas puhverriik — Kaug-Ida kodanlik-demokraatlik vabariik. Kaug-Ida vabariigi moodustamine pidi relvad maha lööma jaapanlaste käest, kes kinnitasid, nagu oleks nende eesmärgiks mitte Nõukogude territooriumide vallutamine, vaid võitlus „demokraatia“ eest.

Kaug-Ida vabariigi loomine oli Lenini ja Stalini oskusliku taktika suurepäraseks näidiseks välispoliitilistes küsimustes. Iseseisva Kaug-Ida vabariigi olemasolu õigustas end täielikult. See puhverriik aitas vältida otsesest kokkupõrget Nõukogude Venemaa ja Jaapani vahel. Jaapani imperialism astus rahuläbirääkimistesse Kaug-Ida vabariigiga, lootes orjastava kokkuleppe teel viimasega maksuma panna oma ülevõimu Kaug-Idas. Jaapani valitsus oli sunnitud arvesse võtma oma imperialistliku võistleja — Ameerika Ühendriikide eitavat suhtumist tema ekspansioonipüüdlustesse Kaug-Idas.

¹ V. I. Lenin, Teosed, kd. XXVI, lk. 7.

Läbirääkimisi Kaug-Ida vabariigi ja Jaapani vahel alustati 1921. aasta augustis, Daireni (Dalni) linnas, Liaotungi poolsaarel. Jaapani imperialistid esitasid Kaug-Ida vabariigile oma „rahulepingu“ tingimused. Jaapani ettepaneku 17 punkti eesmärgiks oli maha suruda ja orjastada Kaug-Ida vabariiki ning muuta ta jaapani asumaaks. Nende nõudmiste seas olid näiteks järgmised:

1. Kaug-Ida vabariik peab kohustuma „kõigiks aegadeks“ mitte sisse seadma oma territooriumil kommunistlikku režiimi.

2. Vladivostok tuleb muuta välismaise, peamiselt Jaapani kontrolli all olevaks „vabalinnaks“.

3. Kaug-Ida vabariik peab täielikult desarmeeruma maal ja merel.

4. Sahhalini põhjaosa peab antama 80 aastaks Jaapanile rendile.

5. Tootmisvahendite eraomandus peab Kaug-Ida vabariigis jääma puutumatuks.

6. Jaapani alamad peavad saama õiguse omandada maad ja tööstuslikke ettevõtteid, teostada kaubanduslikke operatsioone, kasutada territooriaalseid vesi ja sisejõgede ühendusteid kogu Kaug-Ida vabariigi territooriumil.

Vaatamata nende jultunud, vastuvõetamatute tingimuste silmanähtavalt imperialistlikule iseloomule jätkas Kaug-Ida vabariigi delegatsioon läbirääkimisi, igati viivitades lõpliku vastusega Jaapani ettepanekule. 1922. aasta aprillis sõitsid Daireni konverentsi delegaadid laiali, ilma et oleksid jõudnud mingile kokkuleppele.

Samal ajal toimus Washingtonis 9 riigi konverents Vaikse ookeani ja sõjalaevastiku küsimustes. Nõukogude riiki ei kutsutud ka sellele konverentsile. Washingtoni konverentsi organiseerinud Ameerika Ühendriigid püüdsid seda kasutada nõukogudevastastes eesmärkides.

Keeldunud kutsumast Nõukogude delegatsiooni, ei teadnud Ameerika Ühendriigid, kuidas toimida Kaug-Ida vabariigiga. Ameerika Ühendriigid ei tahtnud Kaug-Ida vabariiki kutsuda, teades tema lähedastest suhetest Nõukogude riigiga. Kaug-Ida vabariiki aga mitte kutsuda — tähendas ameerika kapitali arvates tõugata teda lähenemisele Jaapaniga, mis ei vastanud Ameerika Ühendriikide huvidele. Ameerika Ühendriikide riigidepartemang otsustas selle küsimuse väga omapärselt: ta kutsus Kaug-Ida vabariigi delegatsiooni Washingtoni, kuid ilma konverentsi istungeist osavõtu õigusega.

Saabunud Washingtoni, nõudis Kaug-Ida vabariigi delegatsioon korraldust, et teda lastaks osa võtta konverentsi tööst, kuid seda ta saavutada ei suutnud. Siis avaldas Kaug-Ida vabariigi delegatsioon ameerika ajakirjanduses rea salajasi dokumente kokkulepetest Jaapani valitsuse ja valgekaartlaste atamanide vahel, samuti Jaapani ja Prantsusmaa vahel. Need dokumendid paljastasid täielikult Jaapani interventsiooni röövellikke eesmarke Nõukogude Kaug-Idas ja iseloomustasid jaapani imperialismi poliitikat kui Ameerika Ühendriikide huvide vastu suuna-

tud poliitikat. Neist dokumentidest järgnes, et on olemas Jaapani-Prantsuse kokkulepe Jaapanile alluva marionetliku valgekaartlaste valitsuse loomise kohta Kaug-Idas. Avaldati Jaapani leping ataman Semjonoviga, milles Jaapan kohustus finantseerima ja relvadega varustama Kaug-Ida vabariigi vastu sõdivaid vägesid. Kaug-Ida vabariigi delegatsioon avaldas eriteate, milles ta juhtis tähelepanu Jaapani arvukate kinnituste valelikkusele, nagu puuduksid temal vallutamispüüdlused.

Kõik see avaldas suurt mõju Ameerika Ühendriikide avalikule arvamisele. Kasvas töörahva sümpaatia Nõukogude riigi vastu, tugevnes meelepaha jaapani imperialismi agressiivse poliitika puhul. See pidi end paratamatult tunda andma konverentsi töös. Ameerika ajaloolane Shoeman tunnistab: „Dokumendid tekitasid otsekohe sensatsiooni. Nad andsid tõuke Siberi küsimuse arutamisele, hoolimata jaapanlaste ja inglaste soovidele seda vältida“.

Jaapan rakendas kogu oma jõu selleks, et Washingtoni konverents sanktsioneeriks jaapani interventsiooni Nõukogude Kaug-Idas. Kuid see tal ei õnnestunud. Konverents nõustus Ameerika Ühendriikide riigisekretäri Hughes'i avaldusega, milles öeldakse: „Loodame, et Jaapan peab võimalikuks kõige lähemas tulevikus täita tema poolt väljendatud kavatsused, teha lõpp Siberi ekspeditsioonile ja samuti tagastada Sahhalin vene rahvale.“ Hughes'i poolik avaldus oli väja kutsutud kõigepealt Ameerika Ühendriikide kartusest, et Nõukogude Kaug-Ida vallutamine Jaapani poolt tugevdab viimast. Jaapan oli sunnitud andma lubaduse, et ta viib oma sõjaväed Nõukogude Kaug-Idast välja, ehkki ta ei kavatsenudki seda lubadust täita. Evakueerimise tähtaegade kindlaksmääramisest põikles Jaapan kõrvale. Konverents aga, piirdudes Hughes'i poolt formuleeritud hea sooviga, ei kavatsenud samuti oma otsust selles küsimuses konkretiseerida.

4. septembril 1922 alustas Jaapani ja Kaug-Ida vabariigi rahukonverents uuesti oma tööd Tšantšuni linnas Mandžuurias. Jaapani delegaate poolt võetud lepitamatu seisukoha tõttu, nende keeldumise tõttu teha mingeid tõsisemaid järeleandmisi lõppes konverents 25. septembril 1922 tulemusteta. Selleks ajaks oli Punaarmee juba lähenenud Kaug-Ida vabariigi piiridele ja tal oli võimalus anda abi Kaug-Ida vabariigi rahva revolutsioonilisele armeele ja Kaug-Ida partisanidele jaapani röövvalutajate väljakihutamisel.

1922. aasta sügisel olid jaapani intervendid lõplikult purustatud. 7. novembril 1922 lahkusid Nõukogude Kaug-Idast viimased jaapani väeosad Vladivostokist. Moskva nõukogu pleenumil ütles Lenin Punaarmee poolt Vladivostoki vallutamise kohta: „... Vladivostok on ju kaugel, kuid ometi on see meie linn.“¹

¹ V. I. Lenin, Teosed, kd. XXVII, lk. 362.

Kaug-Ida vabariik oli oma osa täitnud ja 1922. aasta lõpul lõpetas ta oma olemasolu. Nõukogude Kaug-Ida muutus jäädavalt VNFSV lahutamatuks koostiseks.

Nõukogude rahvas ja tema Punaarmee kaitsesid lõpuni oma sotsialistlikku riiki, vabadust ja oma kodumaa rahvuslikku sõltumatust.

*

Välismaiste interventide ja vene valgekaartlaste sõda Nõukogude riigi vastu lõppes nõukogude rahva võiduga. See oli nõukogude võimu ajalooline võit. Nõukogude kord suutis vastu pidada arvukatele ja hästirelvastatud vaenlastele. Võitu saavutada õnnestus seepärast, et Nõukogude riik teostas tarka leninlik-stalinlikku poliitikat, mis kindlustas rahva kõigi jõudude mobiliseerimise vaenlase purustamiseks, nõukogude rahvaste suurima ühteliitumise ja otsustavuse tuua võidu nimel mistahes ohvrit ning taluda ükskõik milliseid raskusi. NSV Liidu rahvaste kaljukindel ühtsus nii rindel kui ka tagalas oli tähtsaimaks võiduteguriks. Otsustav osa nõukogude võimu võitude organiseerimisel kuulus bolševike parteile ja tema juhtidele Leninile ja Stalinile.

Võit oli saavutatud Punaarmee jõududega. Ühtlasi omas Nõukogude riigi vaenlaste võitmiseks soodsate tingimuste loomisel määratu suurt tähtsust geniaalne leninlik-stalinlik välispoliitika. Nõukogude välispoliitika paljastas Kodusõja ja välisinterventsiooni aastail imperialistide septsused, tegi nende kiskjalikud plaanid ja röövlikud huvid ning nende tegevuse kontrrevolutsioonilise iseloomu avalikuks kogu maailma töörahvale. Nõukogude välispoliitika võitis kapitalistlike riikide töörahva sümpaatiat, demonstreerides Nõukogude riigi rahupoliitikat ja tema soovi vältida sõda. Noor Nõukogude riik toetus teiste maade proletariaadi poolehoiule ja abile.

Lenin ja Stalin kasutasid rahvusvahelises poliitikas ulatuslikult manööverdamise taktikat. Nõukogude riik nõustus läbirääkimisi pidama kodanlike riikidega, ja selle tagajärjel võitsime me aega ning saime võimaluse rahulikuks hingetõmbuseks. Nõukogude diplomaatia kasutas meisterlikult rahu huvides vastuolusid imperialistide leeris. NSV Liidu välispoliitika eesmärgiks oli hävitada interventide usk nende võidu võimalusse, laostades ja lõhestades vaenlase jõude, ning läbi murda Nõukogude riigi majandusliku ja poliitilise blokaadi rõngast.

Nõukogude valitsuse geniaalne välispoliitika, mida juhtisid Lenin ja Stalin, oli üheks tähtsamaks asjaoluks, mis kindlustas võidu Nõukogude riigi arvukate vaenlaste üle.

SISUKORD

Nõukogude välispoliitika juhtivad põhimõtted	3
Leninliku rahudekreedi tähtsus	6
Bresti rahuleping	8
Nõukogude riigi välispoliitika Entente'i kolme sõjaretke ajajärgul	10
Kaug-Ida vabastamine	19

Toimetaja A. Saan

Tehniline toimetaja I. Paas

Г. А. Деборин. Первые международные акты Советского государства и его внешняя политика в годы иностранной интервенции и гражданской войны (1917 — 1922 г.).

На эстонском языке

Ladumisele antud 18. II 1949. Trükkimisele antud 14. III 1949. Paber 61×86 cm ¹/₁₆.
Trükiarv 3000. Trükitähti trükipoognas 49 280. Trükipoognaid 1,5. Arvutuspoognaid 1,68.
MB-02114. Tellimise nr. 597.
Graafikatööstus „Oktoober“, Tallinn, Tartu mnt. 49.

T.M.

Rbl. 1.—

A-17340

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00481954 8